Bat. Gen.
XXVI
1353

/31

POELOE WEH.

WAAROM STAATS-EXPLOITATIE VAN DIT EILAND AF TE KEUREN IS,

DOOR

J. A. KRUIJT,

Oud Consul-Generaal der Nederlanden te Penang.

's-GRAVENHAGE,
LOMAN & FUNKE.
1897.

XXVI, 1353

POELOE WEH.

WAAROM STAATS-EXPLOITATIE VAN DIT EILAND AF TE KEUREN IS,

DOOR

J. A. KRUIJT,

Oud Consul-Generaal der Nederlanden te Penang.

's-GRAVENHAGE,

LOMAN & FUNKE.

1897.

BAT. GENOOTSCHAP VAN KENNIS

BV 256.050

POELOE WEH.

Onder den titel „Het exploiteeren van Poeloe „Weh als hulpmiddel tot beëindiging van den „Atjeh oorlog", breekt de heer J. A. Schröder in een artikel in het Weekblad „Insulinde" van 13 April jl. nogmaals eene lans ter verdediging der wenschelijkheid om dat eiland van Staatswege te exploiteeren, niet alleen als kolenstation, maar ook als wereldhaven, handelsemporium, concurrent van Singapore en Penang, een en ander tevens als middel om den Atjeh-oorlog tot een goed einde te brengen.

Hij wijst er in dat artikel op, hoe thans jaarlijks millioenen door deze beide Engelsche havens uit onze koloniën worden getrokken, die ons dáár zelf direct konden toevloeien; hoe wij op onze uitgaven voor Marine en Leger schatten zouden kunnen besparen en onze contrôle op den clandestienen invoer van oorlogscontrabande in Atjeh zouden kunnen verbeteren.

Ware het niet dat dit denkbeeld hier en daar aanhangers vindt, daarom zulke artikelen zelfs door personen van invloed nog met belangstelling gelezen en met waardeering beoordeeld worden, ik zoude er het zwijgen toe doen. Doch nu zulks wèl het geval is, meen ik het van genoeg belang, om in de volgende regelen aan te toonen hoe integendeel eene dergelijke exploitatie door den Staat, dezen op ettelijke millioenen zou komen te staan, zonder dat daartegenover eenig noemenswaardig voordeel zou worden verkregen.

Een der voornaamste beletselen om eene dergelijke onderneming ook maar eenigszins te doen slagen, is de onbevredigende staat van zaken in Atjeh zelf, de onzekerheid, de onveiligheid, de tegenzin der Atjehers om met ons te handelen, de ingekankerde haat welken zij ons toedragen. Doch dáár zouden zij nog wel overheen stappen indien er voordeel te behalen ware. Dit is echter niet het geval.

Het hoofdproduct van Atjeh is de peper, waarvan verreweg het grootste gedeelte van Edi op de Oostkust naar Penang — recht daar tegenover gelegen en daarvan alléén door straat Malakka gescheiden — wordt uitgevoerd. Daar gelaten nog dat Penang dichterbij en oneindig veel gunstiger

gelegen is dan Poeloe Weh, zoo ten opzichte van weêr en wind, als aan de bestaande hoofdhandelsroutën tusschen Europa, Indië en Oost-Azië, is het bovendien eene vrijhaven, waar reeds lang vóór den oorlog vele Atjehers woonden, waar deze sedert jaren volkomen vrij ten handel komen, waar zij alles naar hunne wenschen en behoeften ingericht vinden, om hunne verkoopen en tevens hunne inkoopen voor uitvoer naar Atjeh te doen, waar zij zich thuis gevoelen en zich op allerlei wijzen ook kunnen amuseeren. Daarom komen ook de andere producten uit Atjeh, niet alléén van de Oostkust, maar ook van de Noord- en Westkust derwaarts.

Wij kunnen de productie van peper in Atjeh gerust stellen op gemiddeld 150.000 pikols 's jaars, waarvoor de Atjehers ongeveer 6 dollars per pikol in handen krijgen, dus laat ons zeggen, om een rond cijfer te noemen, één millioen dollars 's jaars. Daarbij komt dan het tweede product, de pinang of betelnoot, ruim genomen tot eene waarde van 250.000 dollars, en aan andere producten op veel kleinere schaal uitgevoerd, als coprah, huiden, rottan, gom, nootmuskaat, schelpen, paarden enz. misschien nog eens dat bedrag.

Wanneer wij dus den geheelen uitvoer van

Atjeh stellen op 2 millioen dollars 's jaars, uitmakende hunne koopkracht, dan is dit zeer ruim genomen en aannemende dat voor dat bedrag ongeveer ook weêr wordt ingevoerd, dan krijgen wij voor den geheelen handel met Atjeh eenen omzet van 4 millioen dollars of tegen den koers van *f* 1.30 den dollar, van 5 millioen gulden 's jaars.

Meest al die producten komen te Penang in ruwen staat aan en worden eerst dáár voor de Europeesche, Britsch-Indische en Oost-Aziatische markten gezuiverd en gereed gemaakt. Penang is daarop met zijne bevolking van 100.000 zielen, meerendeels Chineezen, volkomen ingericht. Vooral de zwarte peper wordt er bij duizenden pikols tot witte verwerkt en eerst dan aan de Europeesche exporteurs verkocht. Groote concurrentie op elk gebied houdt de prijzen op, terwijl de vrachten en andere onkosten er omgekeerd om dezelfde reden, tot een minimum kunnen beperkt blijven. Dit laatste is ook het geval met de prijzen der in te koopen artikelen voor kleeding, voeding, huiselijk gebruik, werktuigen, gereedschappen enz. enz. Er zijn overvloed van handen en inrichtingen die vlug en goedkoop werk leveren. Dagelijksche levensbehoeften, amusementen, vervoermiddelen te land

en te water, zijn dol goedkoop. En daarmede zullen wij nù, wat den Atjehhandel betreft, gaan concurreeren?

Wat bieden nù zelfs, in dit opzicht, Olehleh met Kota Radja, en Edi op de Oostkust, na bijna een kwart eeuw in ons bezit te zijn, buiten hetgeen alléén een gevolg onzer militaire bezetting is, aan? Immers ongeveer niets.

Het bijna uitsluitend militaire en officieele aanzien en karakter dier plaatsen is op zich zelf reeds een bezwaar tegen krachtige, zelfstandige handelsontwikkeling en zoolang voor geheel Atjeh, niet een meer bevredigende toestand zal zijn ingetreden, zal dit ook het geval moeten wezen met Poeloe Weh. Om dáárheen ook maar een deel van den Atjeh-handel van Penang — Singapore kunnen we nog geheel onbesproken laten — te trekken en deze op deugdelijken grondslag te vestigen, zullen wij dáár, behalve haveninrichtingen, aanleg-, los- en laadplaatsen, nog moeten hebben een voldoend aantal solide handelshuizen, banken, voldoende personeel en werkkrachten, allerlei winkels, aantrekkelijke vermakelijkheden, terwijl op de kustplaatsen bekwame handelsagenten, zich reeds vooraf door voorschotten op den oogst, van de producten zullen moeten kunnen verzekeren. En wanneer dit

alles door den Staat moet worden ondernomen, ligt het dan niet voor de hand dat deze er jaar in jaar uit tonnen, zoo niet millioenen op zal moeten toeleggen? En dan zonder dat er nog iets gezond-natuurlijks door tot stand komt. Of zal deze er, evenals nu reeds voor de leverantie der steenkolen, de Atjeh-associatie — waarachter de Nederlandsche Handelsmaatschappij — tegen behoorlijke garantie vóórspannen?

Hoe zullen dan zonder de daartoe noodzakelijke concurrentie de prijzen zich regelen, hoe de vrachten en andere onkosten tot een redelijk minimum beperkt blijven? Wie zal, om de Atjehers niet in slechtere conditie dan te Penang te brengen, hier het verschil bijpassen? De Atjehers zullen er natuurlijk feestelijk voor danken.

Dit alles nog alléén met betrekking tot het meest nabij gelegen Atjeh, of zoo men wil, Noord-Sumatra, het éénige achterland van Poeloe Weh. Welken anderen handel zouden wij er redelijkerwijze kunnen trekken? De misschien mogelijke overscheping naar Europa van Sumatra-tabak en Langkat-petroleum? Doch dit zou alléén — aangenomen dat de vrachten laag genoeg zijn — de schepen ten goede komen, niet de handelsplaats. Penang en Singapore waren van den aanvang hunner stichting af, uit-

stekend gekozen punten voor handelscentra en zijn dat door de ontwikkeling der omliggende produceerende landen meer en meer geworden. Alles wat er bestaat is er intusschen door particulieren ondernemingsgeest tot stand gekomen.

Waarom geeft de schrijver ons geen nadere details van de, volgens hem, *niet te beschrijven* voordeelen welke Poeloe Weh ons uit een handelsoogpunt aanbiedt? Van de wijze waarop ons dit van alles zal kunnen voorzien? Welke schepen te Poeloe Weh koopwaren zullen komen brengen, dan even dokken, kolenladen en repareeren en vervolgens weêr gauw naar de kust van Atjeh om peper in te nemen?

Weet de schrijver dan niet dat, zoodra Atjeh zal zijn gepacificeerd en er dus niet meer zoo'n groot aantal troepen en oorlogsschepen zullen noodig zijn, een drietal kleine stoomschepen met gemak in alle behoeften van den localen handel tusschen Atjeh en Poeloe Weh zal kunnen voorzien?

En wat zal Poeloe Weh als kolenstation kunnen beteekenen, vooropgesteld dat de Ombiliën kolen goed en in voldoende hoeveelheid ter ontginning aanwezig blijken te zijn?

Zeker is het voor ons een voordeel en eene opoffering waard, om ten aanzien dezer brandstof

van anderen onafhankelijk te zijn, doch is dan *voor dit doel* deze uiterste uithoek onzer bezittingen niet zeer ongeschikt? Zóólang de onzekere toestand in Atjeh dáár de aanwezigheid eener talrijke Marine vordert, kunnen onze oorlogsschepen zich dáár, hoewel duur, van steenkolen voorzien. Evenzeer is het waarschijnlijk dat enkele vreemde oorlogsschepen en transportschepen met dit doel de Sabangbaai zullen aanloopen. Doch overigens bestaat er geen enkele aanleiding waarom andere schepen, mailbooten, handelsstoomers als anderszins, anders dan door force majeure, averij, oorlog enz. gedwongen, Poeloe Weh zouden aandoen.

En dit kolenstation zullen wij behoorlijk hebben te versterken, om in tijd van oorlog, wanneer wij onzijdig zijn, onze neutraliteit te kunnen handhaven en wanneer wij er in betrokken worden het te kunnen verdedigen. En is dit, buiten de groote hieraan verbonden uitgaven, voor eene kleine natie, niet een gewaagd ondernemen? En dan op dien afstand van Java!

Dit alles geldt nog sterker ten aanzien van dokken en reparatiewerven. En wat zullen die ons aan bouw, onderhoud en exploitatie, zelfs op zeer bescheiden schaal, niet kosten?

Wetende wat thans in de beide Straitshavens

aan onkosten, kolen, dokken en repareeren, levensmiddelen, drinkwater enz. betaald wordt, zullen onze prijzen, om zelfs de exploitatiekosten maar te dekken, laat staan winst te maken, reeds veel hooger moeten zijn.

Het repareeren, dokken, victualieeren en kolen innemen onzer Marine te Penang, waar de schepen in het Prye River Dock vlug, goed en belachelijk goedkoop bediend worden, kostte dáár in de laatste jaren, toen er soms een 40-tal in het jaar aankwam, alles bijeen ongeveer 150.000 dollars. Rekenen wij daarvan af de kolen en levensmiddelen — die er ook weer evengoed of beter en goedkooper waren dan in Atjeh — de opgaven hierover kent natuurlijk het Marine-Departement te Batavia — dan schiet er ten slotte voor het dokken en repareeren dezer 40 schepen zoowat een ton 's jaars over — en in Singapore, waar uit Atjeh alléén de twee of drie grootere schepen heengingen, was dit nog veel minder — en hierop wil nu de schrijver in 1892 schatten en in 1897 millioenen besparen? Penang en Singapore kunnen zóó goedkoop werken, omdat de inrichtingen dáár door het voorzien in de behoeften van lokalen handel en scheepvaart alléén reeds voldoende kunnen bestaan. Al wat hierbij komt

is dus winst. En bij ontstane concurrentie van buiten zullen zij ongetwijfeld nog goedkooper leveren. Ik voor mij denk mij, nà pacificatie van Atjeh, wanneer de voorgestelde werken op Poeloe Weh zouden zijn uitgevoerd, hiervan zoo iets desolaats, als de dure havenwerken in Vlissingen ons nù nog steeds te zien geven.

Ik moet hier nog bijvoegen, dat de bemanningen onzer oorlogsschepen, officieren zoowel als minderen, zich, nà langdurigen vermoeienden dienst op de ongastvrije kusten van Atjeh, ook wel eens ergens *buiten* Atjeh willen verpoozen en vermeien. Een verblijf te Oleh-leh biedt daartoe al zeer weinig en Poeloe Weh nog veel minder aan.

Wanneer de heer Schröder herhaaldelijk beweert dat Penang aan den Atjeh-oorlog zijn bloei en welvaart te danken heeft, dan tast hij, vermoedelijk anderen napratende, alweêr zeer mis. Penang dankt de latere uitbreiding van zijn handel aan de toevallig met dezen oorlog samenvallende groote ontwikkeling der tabakscultuur in Deli en der tinmijnindustrie in de naburige staten van het Maleische schiereiland. Maar reeds vóór dien tijd was het een belangrijke handelshaven. Wel heeft Penang in het begin van dien oorlog eenig voordeel getrokken uit den door ons optreden in Atjeh ge-

schapen meer geregelden gang van zaken en ook uit het in den aanvang voorzien in vele behoeften voor leger en vloot, doch dit laatste is al lang zoo goed als gedaan; bijna alles komt thans van Java, vanwaar toch ook Poeloe Weh zich zal hebben te voorzien, wanneer het niet uit de Straits zal willen putten.

Maar tevens was dit toen voor ons een niet genoeg te waardeeren hulp en gemak, want anders hadden wij alles op zooveel grooteren afstand, bij de toen nog niet zóó verbeterde middelen van gemeenschap, met groot verlies van tijd en geld moeten laten komen. Penang was feitelijk in zooverre toen voor ons „een basis van operatie." En zelfs nu nog zal de Atjeh-associatie, als leverancier voor leger en vloot niets van Java laten aanvoeren, wat zij sneller en goedkooper uit de Straits betrekken kan. Maar zeker is het dat ook zonder dien Atjeh oorlog, Penang zich even goed en snel zou hebben ontwikkeld. Terwijl toch het totaal cijfer van den in- en uitvoer van Penang van 1867 tot 1894, van 20 tot 95 millioen dollars was gestegen of verviervoudigd, was dit voor den handel op Nederl.-Indië, hoofdzakelijk Sumatra (Deli en Atjeh) over datzelfde tijdvak van 4 tot 12 millioen dollars toegenomen of slechts verdriedubbeld.

En wat de scheepvaartbeweging aangaat: van 1900 schepen met 970.000 ton inhoud in 1872, steeg deze tot 5547 schepen met 3.272.681 ton inhoud in 1894, waarvan er slechts 231 met 91.632 ton inhoud naar Atjeh vertrokken.

Even onjuist is wat de heer Schröder zegt over den smokkelhandel. De Consulaire ambtenaren in de Straits hebben steeds onafgebroken en met succes gewaakt tegen den clandestienen uitvoer van oorlogscontrabande naar onze bezittingen en dus ook naar Atjeh. Ook de Straitsregeering en de Straits-politie doen al het mogelijke om zulks tegen te gaan en aan hare strenge contrôle op den handel in wapens en oorlogsvoorraad mogen wij gerust een voorbeeld nemen. Ook daarvoor kunnen wij haar niet dankbaar genoeg zijn. Doch dat dit in vrijhavens met zulk een verbazend druk verkeer, niet geheel en al kan worden belet, begrijpt een ieder. De smokkelhandel geschiedt op allerlei slim en sluw uitgedachte wijzen, meest bij kleine hoeveelheden te gelijk, met kleine kustvaartuigen, uitgeklaard naar plaatsen als „Siam", werwaarts de uitvoer niet verboden is, 's nachts, om dan op zee zijnde, koers en bestemming te veranderen, en alléén door Inlanders en een lager soort van Chineezen. Geen Europeesch handelshuis,

reeder, agent of gezagvoerders van stoomschepen zullen zich daarmede inlaten.

De schrijver is dan ook hoogst onbillijk wanneer hij, zóó maar zonder eenig bewijs, klakkeloos beweert *„dat van Penang en Singapore uit alles „gedaan wordt om de Atjehers van het noodige „te voorzien, ten einde den oorlog zoolang moge„lijk te rekken."*

Neen, bij *ons* is de contrôle allergebrekkigst, dank zij onvoldoende bestuursmiddelen. Een resident der Oostkust van Sumatra schreef mij zelfs, na mijne herhaalde aanwijzingen hoe, wáár en wanneer er zou worden gesmokkeld, dat hij mij hiervoor wel zeer dankbaar was, maar dat hij er niets aan doen kon, daar hij geen stoomers op de kust beschikbaar had. En wat de Marine betreft, die sedert zoovele jaren met alle inspanning en toewijding de kusten in Atjeh bewaakt, niettegenstaande de grootste activiteit en het groote aantal schepen kan ook zij den invoer niet geheel en al beletten, vooral omdat het veelal van de zijde van het bestuur aan medewerking ontbrak. Doch wat het ergste is, het grootste aantal geweren met munitie, is met goedkeuring van het bestuur op vergunningen aan zoogenaamd bevriende Atjehers verstrekt — adres nog in 1896 aan Toekoe

Oemar —. Een strenge toepassing der scheepvaartregeling kan, mits het bestuur eerlijk met de Marine samenwerke en er aan alle vergunningen tot invoer van wapenen enz. een einde kome, verderen toevoer grootendeels beletten. Doch van de werking dezer scheepvaartregeling hoort men hier niets.

Hoe nu echter het exploiteeren van Poeleh Weh, *als handelsplaats van den eersten rang*, met het beter bewaken van en het toezicht op de kusten in verband kan staan, is mij een raadsel. Integendeel is er meermalen beweert dat in Oleh-leh het meest en gemakkelijkst gesmokkeld werd en de onmiddellijke nabijheid van zoo'n groote handelsplaats zou dit nog meer in de hand werken.

Wij hebben hierboven gezien hoe de schrijver denkt over onze Engelsche naburen te Penang en Singapore en hen beticht al het mogelijke te doen, om den Atjeh-oorlog gaande te houden. Nog sterker drukt hij zich uit over zijn eigen landgenooten wanneer hij zegt: „*het is over en over bekend „dat een leger van geïnteresseerden zich tegen de „beëindiging van den Atjeh-oorlog zal verzetten. „Uit ons eigen land zouden belanghebbenden er „niet alléén sterk tegen opkomen, maar* (zelfs) „geen middelen ontzien *om het plan te ver- „ijdelen.*"

Tegenover deze zware beschuldigingen, maakt het op mij den indruk — ten rechte of ten onrechte — dat juist slechts persoonlijk belanghebbenden bij eene exploitatie van Poeloe Weh van Staatswege, deze, op de wijze zooals tot nu toe en nu weêr hier geschiedt, kunnen doordrijven, ten einde aldus door verkoop van Concessiën, door leverantiën op uit te voeren werken, voor transport, Commissiën en dergelijke, groote winsten te brengen in de zakken van enkelen, ten koste der geheele gemeenschap van belastingbetalenden.

Uit de staatsruif een soort van monopolie in te voeren waarin, tengevolge van een voorgesteld licentie-stelsel, protectie en gunstbetoon, met al den treurigen aankleve van dien, weer eene rol zullen kunnen spelen, iets dat in den tijd der Kompanie reeds zoo noodlottig en verlammend op de ontwikkeling onzer koloniën heeft gewerkt, en vooral Penang en Singapore is ten goede gekomen.

Het feit dat nu op Poeloe Weh de steenkolen — Ombiliën en Cardiff —, door de Atjeh-associatie voor rekening van den Lande worden verkocht, wijst er op dat er geen winst op is en is niets anders dan protectie, in strijd dus met eene gezonde liberale koloniale en handelspolitiek.

Is ten deze mijn indruk verkeerd, wat ik van

harte gaarne hoop, dan rijst de vraag waarom, bij een zooveel belovende onderneming *„die ons „van een toestand van verarming zal brengen „tot ongekende welvaart, zoodat geen koloniale „leeningen meer zullen behoeven voor te komen, „geen belastingen meer zullen worden verhoogd „of vermeerderd, geen bezuiniging meer noodig „zal zijn,"* waarom deze dan niet overgelaten aan het particulier initiatief, aan het Nederlandsche kapitaal, den vaderlandschen ondernemingsgeest, die toch voor andere ondernemingen als petroleum-ontginning, tabakscultuur enz. millioenen en millioenen beschikbaar stelt?

Ik ben altijd een voorstander geweest van het denkbeeld om, wanneer Poeloe Weh blijkt gezond te zijn en goed drinkwater te bezitten, van dit eiland het centrum van ons bestuur, het garnizoen onzer troepen, met alles wat daartoe behoort, het uitgangspunt van ons gezag en onze macht voor Atjeh te maken. Vanzelf zal zich dan, bij eene ruime vrijzinnige opvatting onzer taak ten deze, daarbij geleidelijk naarmate de behoefte daaraan zich doet gevoelen, langs natuurlijken gezonden weg, een handelsplaats kunnen vestigen en ontwikkelen.

En mocht dit dan, na verloop van tijd, een

wereldhaven worden, des te beter. Doch nu zitten wij nog vast in onze kostbare stelling in Groot Atjeh, die wij, alleen na verkregen bevredigend resultaat, met Poeloe Weh, zouden kunnen verwisselen. Thans is er nog geen denken aan, en zou het een roekeloos geld verspillen, een groote waaghalzerij zijn, dáár reeds nu millioenen aan te gaan besteden.

Doch ook hier weet de schrijver raad op. Hij wil, *wanneer de zoogenaamde bevriende Atjehers het geheele land, niet binnen een gestelden termijn van zegge zes maanden, van kwaadwilligen zuiveren, alle Atjehers extermineeren*, over de kling jagen. Goed! Als dat zoo gemakkelijk gaat ('t is jammer dat dit denkbeeld dan niet eerder is uitgevoerd), laten wij het dan in den' *voor het opereeren geschikten mousson* even doen, vervolgens het land *met peperplantende Javanen bevolken* en dan eerst gaan denken over eene vestiging op Poeloe Weh. Veel zal daar dan echter niet te exploiteeren zijn.

Laten wij dan echter vooraf eens ernstig nagaan, hoe het komt, dat de handel uit onze koloniën zich van vele plaatsen bij voorkeur naar Singapore en Penang heeft gericht? Waarom deze zich niet alléén van nabij gelegen plaatsen als Atjeh, Deli, Palembang, Pontianak, maar ook van veraf

gelegen oorden als de Westkust van Sumatra, Bandjermasin, Makasser, Bali, met voorbijgang van Soerabaija, Batavia met zijn Tandjong Priok-, Padang met zijn Wilhelminahaven, Riouw enz., nog altijd derwaarts blijft wenden.

Daarvoor moeten goede oorzaken bestaan en wanneer wij eerlijk de hand in eigen boezem steken, zullen wij moeten erkennen dat, zoolang wij niet kunnen of willen begrijpen wat vrijhandel, in de ruimste beteekenis op onze koloniën toegepast, is, en wat deze voor onze bezittingen en het moederland kan en moet worden, zóólang niet alleen alle Nederlanders zoowel hier als in Indië, maar ook de regeering, de besturende ambtenaren, alien in den hun aangewezen kring, het groote nut en belang daarvan niet inzien en allen daartoe niet met alle krachten en toewijding medewerken, zoolang zal ook het scheppen van groote handelscentra, langs kunstmatigen weg, als met Poeloe Weh het geval zou wezen, eene illusie blijven, een droom, maar meer ook niet, zooals schrijver zich dien reeds in 1891 gedroomd heeft.

Ik eindig hier met mijne lezers te verwijzen naar mijne lezing in het Indisch Genootschap te 's-Gravenhage, op 9 Jannari 1894 en mijne Brochure „de Atjeh-oorlog" *1896*.

Daaruit zal blijken dat deze mijne redeneering ook niet „après coup" is; dat Singapore en Penang in die streken de bolwerken geweest en nog zijn van dat vrijhandelstelsel, niet in naam maar in werkelijkheid, tegen het door en door verrotte monopoliestelsel der oude Oost-Indische Compagnie en hare nawerkselen, waarvan de geest helaas! in onze koloniën nog niet geheel is uitgedoofd, en waarbij Malakka tot 1824, tusschen die beide vrijhavens in, hoewel ruim twee eeuwen in ons bezit, zulk een treurig figuur maakte.

Is er eenmaal een andere geest in ons volk, in onze regeering, in ons koloniaal bestuur doorgedrongen, dan zullen wij — ook buiten Poeloe Weh — waarlijk overal elders nog voor eeuwen arbeid genoeg vinden, om de onuitputtelijke bronnen van welvaart onzer overzeesche gewesten tot heil der bevolking en ten zegen van het moederland tot ontwikkeling te brengen.

J. A. Kruijt.

's-Gravenhage, Mei 1897.

Bij de Uitgevers dezes verscheen:

J. A. KRUIJT,

DE ATJEH-OORLOG.

Kort overzicht van oorsprong, verloop en gevolg.

Prijs f 0,75.